Lingua minoritara sco schanza per ina plurilinguitad selectiva en Europa

DAD URS ALTERMATT/ANR

■ A chaschun da l'ultima dumbraziun dal pievel dal 1990 han radund 65 000 Svizras e Svizzers inditgà il rumantsch sco lingua discurrida en famiglia, scola e professiun. Quai fa radund 1 pertschient da la populaziun totala da la Svizra. Da quels abitan var in terz ordaifer il territori da linguatg ereditar en Grischun. En l'Uniun Europeica (UE) datti passa 40 linguas ereditaras che vegnan duvradas en il mintgadi. Indesch da quellas èn actualmain linguas da lavur uffizialas da l'UE, numnadamain il danais, tudestg, englais, finlandais, franzos, grec, talian, ollandais, portugais, svedais e spagnol. En 14 da 15 stadis uniunists vegn duvrà almain ina lingua autoctona supplementara. Il Portugal è la suletta excepziun monolingua. Tgi enconuscha però ils nums da quellas linguas minoritaras?

Nus avain blers «cumpogns da destin»

Ils Rumantschs han dapli «cumpogns da destin» en l'Europa che quai ch'ins pensa. Quai che n'è betg evident a l'emprima egliada è il fatg che la situaziun dal rumantsch en Svizra resplenda ils problems da las minoritads europeanas sconuschidas e supprimidas. Per tge motivs constatesch jau quai?

Primo: Il status legal d'ina lingua main derasada sco il rumantsch en Svizra u il sam en la Norvegia è la basa decisiva che permetta a las persunas, che inditgeschan questa lingua minoritara sco lingua principala e/u discurrida, da sviluppar lur identitad culturala. Dapi il 1848 sa declera la Svizra moderna uffizialmain sco pajais pluriling. Sco antitesa al naziunalissem linguistic european ha la confederaziun refusà in unic linguatg naziunal, quai ch'è stà ina prestaziun da pionier en il 19avel tschientaner. Da l'autra vart han bunamain tut ils stadis naziunals homogenisà lur culturas tenor il principi «cuius regio eius lingua» ed han supprimì las linguas minoritaras, sco per exempel il breton en Frantscha u il catalan en Spagna. Ins na po betg stimar avunda la toleranza politica e culturala dal nov stadi federal svizzer, naschì il 1848. Avant l'emprima guerra mundiala era p. ex. l'Ungaria facticamain in stadi multicultural. Cun ina populaziun totala da 18 milliuns sa preschentavan las linguas maternas statisticamain sco suonda: 54,5% magyar, 16,1% rumen, 10,7% slovac, 10,4% tudestg. Da las linguas dals Roma e Sinti u dal jiddic n'existevan naginas indicaziuns segiras. L'onn 1990 han 98% dals Ungarais inditgà il magyar sco lingua materna. Malgrà las sperditas territorialas da l'Ungaria suenter l'emprima guerra mundiala è l'assimilaziun cultural-linguistica remartgabla ed en in tschert senn starmentusa. L'onn 1938 ha la Svizra amplifitgà la plurilinguitad dal pajais ed ha conferì al rumantsch il status d'ina lingua naziunala. Quai è stà ina demonstraziun plebiscitara encunter il totalitarissem etnic-naziunal dals pajais vischins, da la Gemania e da l'Italia.

La lingua è era expressiun da l'identitad

Secundo: La renconuschientscha giuridica na basta betg per il svilup cultural d'ina lingua. La lingua n'è betg sulettamain in med da communicaziun, mabain er in'expressiun da l'identitad e da la cultura dals carstgauns. Il pli impurtant per ch'ina lingua survivia è la cultura politica che cumenza cun la toleranza culturala e che pretenda dals burgais ina loialitad politica, dentant nagin'assimilaziun culturala. Sco quai ch'jau hai explitgà en mes cudesch davart il «naziunalissem etnic»*, purtava e porta la politica dal naziunalissem linguistic anc adina – jau regord a la «battaglia da las linguas» en l'anteriura Jugoslavia – purificaziuns ed expulsiuns, genocids e guerras. Societads multiculturalas pon be surviver sco communitads politicas, sch'ellas separan la naziunalitad da l'identitad culturala. En stadis multiculturals possedan ils burgais ina dubla identitad: Ina politica ed ina culturala. Quai è in axiom che sa resulta da la multifariadad culturala da l'Europa. Ils burgais restan «burgais cun stritg d'uniun» – per duvrar ina formulaziun da Horace M. Kallen – quai vul dir: Svizzers-tudestgs, Svizzers-rumantschs, Franco-europeans, Italo-europeans, eav.

Adina dapli midan d'ina cultura en l'autra

Terzo: En l'avegnir midan pli e pli bleras persunas d'ina cultura linguistica en l'autra. Uschia nascha in vaira puzzle da differentas linguas. Quasi 50 milliuns Europeans uniunists vivan, sco ils Rumantschs, en ina situaziun minoritara vis-à-vis ina lingua naziunala dominanta. Numerusas linguas naziunalas – sco per exempel il finlandais, norvegiais, croat e grec – appartegnan a las pitschnas linguas da l'EU cun in champ d'applicaziun che coincida per gronda part cun il territori politic dal stadi naziunal. En cumparegliaziun cun il gaelic en l'Irlandia è la posiziun dal rumantsch vaira confortabla.

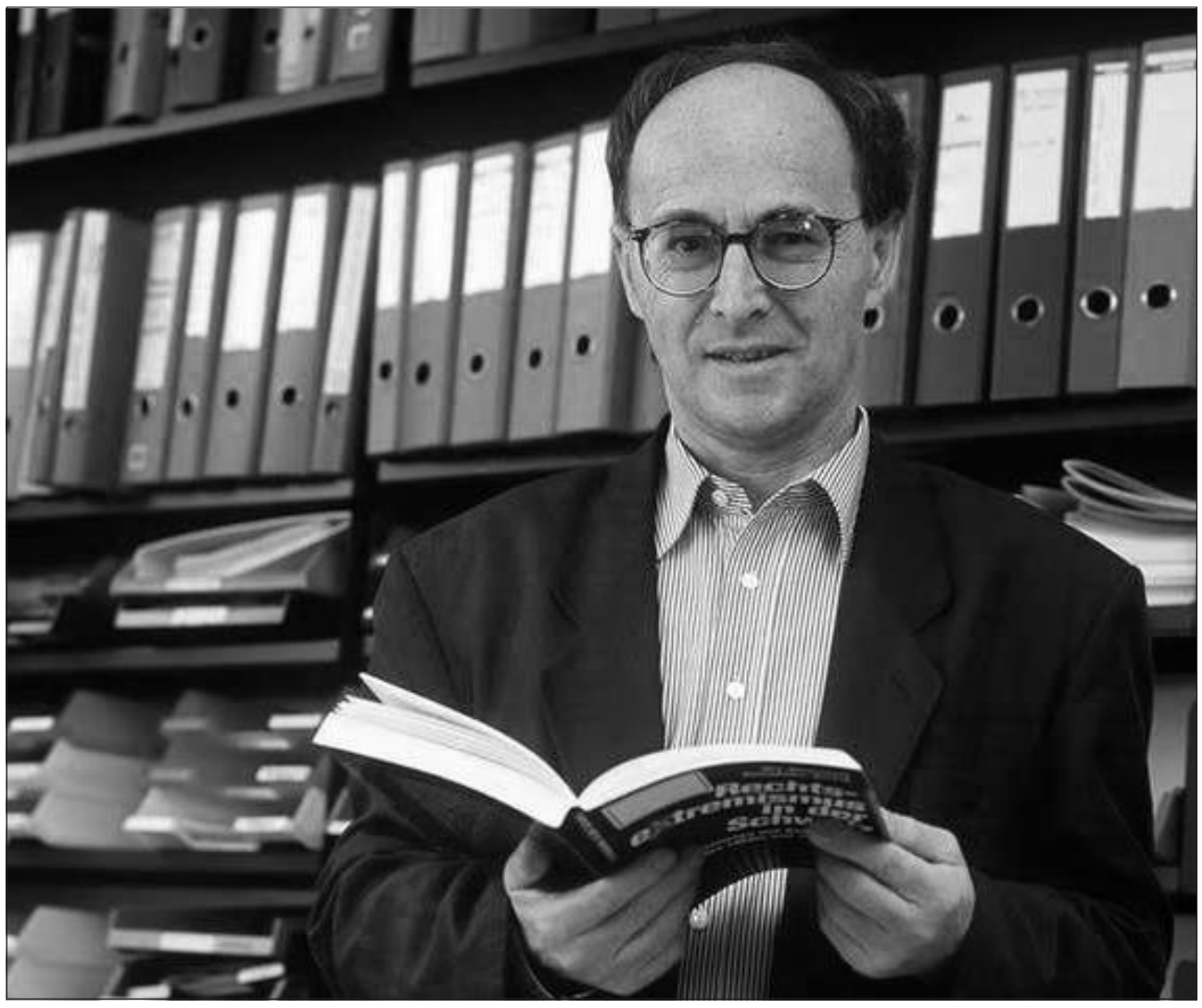

Pli fitg che la societad moderna crescha ensemen cun ina mobilitad rasanta e pli fitg ch'ils umans basegnan meds da communicaziun che pussibiliteschan ad els ina coexistenza. Sper lur lingua materna applitgeschan els ina u pliras linguas. Uschia sa fa valair en l'Europa ina plurilinguitad selectiva che sa preschenta en differentas furmas en las diversas regiuns. Il franzos munta per l'Europa dal vest il medem sco il tudestg per l'Europa centrala. Daspera sa stabilisescha l'englais sco linguatg da lavur en l'entira Europa. La gronda part da la glieud considerescha questa nova situaziun nunsurvesaivla anc adina plitost sco privel che sco schanza. L'exempel dal rumantsch mussa però che la plurilinguitad porta als individis avantatgs culturals, socials ed economics.

Linguas han diversas funcziuns

Quarto: Linguas n'èn betg staticas u monoliticas, ellas han anzi diversas funcziuns che pon sa midar. Guardain in pau pli exact la situaziun dal rumantsch. Persunas giuvnas dovran ozendi il rumantsch ordaifer il territori d'origin anc savens en l'ambient famigliar, en il mintgadi da lavur discurran els dentant tudestg. A la differenza dals auters Svizzers n'èn ils Rumantschs betg colliads cun populaziuns da medema lingua en l'exteriur vischin, quai che indeblescha supplementarmain lur posiziun. *Flurin Spescha* scriva en sia correspundenza: «. . . La lingua e cultura tudestga è la suletta «retroterra» intellectuala per ils Rumantschs che na disponan betg d'in'autra «retroterra». Persuls e senza sustegn da l'exteriur mainan els ina paupra vita sin ina morena finala.» En pli na furma il rumantsch discurrì betg in territori linguistic omogen e sa divida en plirs idioms regiunals, quai che ha rinforzà las identitads particularas durant tschientaners en tala moda e maniera ch'ina lingua standardisada communabla ha pudì sa far valair pir a partir dal 1982. Curt e bain: La modernisaziun ha purtà il tudestg en las valladas muntagnardas dal Grischun, nua che la moda da viver tradiziunala aveva protegì fin qua la lingua indigena sco in paralavinas. En tscherts secturs da la vita ha il rumantsch anc adina sulettamain ina muntada parziala.

E tuttina datti ina renaschientscha romontscha

Tuttina datti dapi intgins decennis ina renaschientscha culturala dal rumantsch. È la viva lavur culturala sulettamain ina protecziun nostalgica da la patria? Po la renaschientscha culturala frenar la tendenza sociala? U perescha la lingua rumantscha? Quai e la dumonda inquietanta. «Ils Rumantschs emprendan gia da pitschen ensi da viver cun duas linguas. Ina lingua per urar e l'autra per quintar», scriva *Clo Duri Bezzola*. Po il cor però anc batter – per duvrar in maletg da *Renata Coray* – en in corp sutnutri? Tanscha be l'urar? Il carstgaun na viva bain betg be dal paun, la mistificaziun da l'olma maina dentant a declerazíuns vanas, artificialas e retrospectivadas, forsa schizunt ipocritas. L'etnocentrissem da las grondas linguas maina en la stretgezza d'in provinzialissem da la Grandeur, il schovinissem dals pitschens daventa ina grondiusa penibladad.

Jau pens che ni in'eroisaziun ni ina demunisaziun na promovan l'analisa. Malgrà che blers observaders vesan gia dapi decennis la fin dal rumantsch, ha la lingua survivì pliras generaziuns da zains da morts.

La bilantscha è evidenta

Er sche la constituziun svizra conceda ils medems dretgs a tuttas linguas naziunalas, na datti nagin'egualitad da schanzas en il mintgadi social. Il talian e cunzunt il rumantsch han in'impurtanza marginala en la societad svizra, er sch'els èn linguas uffizialas e linguas da lavur en lur chantun respectiv. Uschia è la posiziun dal rumantsch sumeglianta a quella dal svedais u portugais en l'Uniun Europeica, nua ch'il franzos e l'englais predomineschan a Brüssel. Ils Rumantschs èn sfurzads sco milliuns d'Europeans da surpassar cunfins culturals e d'utilisar la lingua d'autras culturas. Cunquai che la realitad sociala sforza las cuminanzas da las linguas minoritaras da communitgar cun communitads linguisticas pli grondas, èn ellas preparadas meglier a la societad multiculturala en svilup. Las linguas minoritaras han ina buna partenza per entrar en la plurilinguitad selectiva da l'Europa futura.

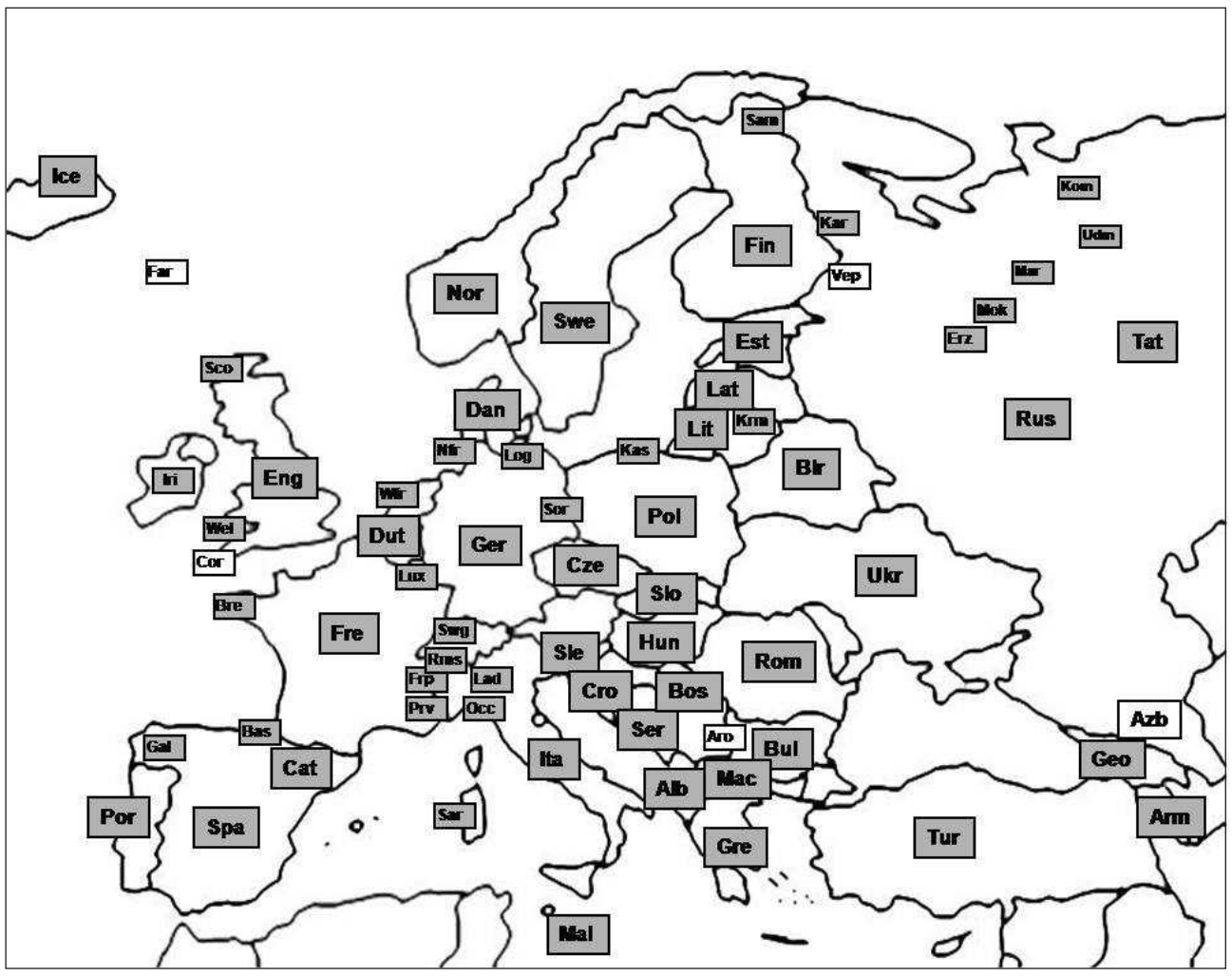

* Urs Altermatt, Das Fanal von Sarajevo. Ethnonationalismus in Europa, Verlag NZZ Zürich und Schönigh Paderborn, 1996, 288 paginas. Numerusas translaziuns en preparaziun en differentas linguas da l'Europa da l'ost sco il bosniac, serb, polac, ungares, rumen e russ.